

### SÚČASNÁ AMERICKÁ FILOZOFIA: POHLAD ZVNÚTRA

AUGUSTÍN RIŠKA, St. John's University, New York, NY.

*Uplynuli dve desaťročia, kým pred slovenskú filozofickú a kultúrnu verejnosť mohol znovu predstúpiť Augustín Riška, jeden z bývalých členov Slovenskej filozofickej spoločnosti a redakčnej rady časopisu Filozofia, pôvodne pracovník Katedry logiky FFUK, ktorý teraz pôsobí na St. John's University v New Yorku. 12. júna 1990 predniesol členom Slovenského filozofického združenia a iným záujemcom (v prednáškovkej miestnosti UK v Bratislave) prednášku, ktorej text tu uverejňujeme.*

A. Riška študoval na FFUK v rokoch 1954–1959 odbor filozofia-matematika. Ako pracovník Katedry logiky prednášal logiku a metodológiu vied na FFUK až do svojho odchodu r. 1967 na štipendijný študijný pobyt do Západného Nemecka, kde strávil poldruha roka. Odtiaľ odišiel r. 1969 do USA. Pre nepriaznivý vývin vnútropolitckej situácie v Československu v období začínajúcej normalizácie sa po dlhšom a neľahkom váhaní napokon rozhodol zostať v USA.

Okrem rozmanitých štúdií venovaných problémom logiky, logickej sémantiky a metodológie (uverejnených poväčšine na stránkach Slovenského filozofického časopisu, Otázok marxistickej filozofie a Filozofie) do r. 1968 stihol na Slovensku napísať a vydať aj knižku Metodológia a filozofia (Bratislava 1968, 202 s.), do ktorej sa s postnormalizátor-ským zápalom vehementne pustil T. Halečka vo svojej práci Ateizmus, teológia a revizionizmus (Bratislava 1977, s. 34–35). Pozornosť si zasluži aj Riškov prekladateľský prínos. Preložil výber z Carnapových prác, ktoré vyšli v IX. zväzku Antológie z diel filozofov (Logický empirizmus a filozofia prírodných vied), ďalej monografiu I. S. Narského Súčasný novopozitivismus (Bratislava 1963) a niekoľko štúdií pre pripravovaný zborník Klasické práce z logickej sémantiky (od autorov ako G. Frege, A. Tarski, R. Carnap a iní), ktorý, žiaľ, už nevyšiel, lebo jeho zostavovateľ a prekladateľ sa r. 1970 ocitli na zozname nežiadúcich autorov a Riškove preklady sa neskôr stratili.

Pavel Cmorej

Súčasná americká filozofia je bezosporu pluralistická a heterogénna<sup>1</sup>. Ak hľadáme meno, ktoré by najvernejšie vyjadrovalo základný smer tejto filozofie, možno by najlepšie vyhovoval *novopragmatizmus*. Nie je to pragmatizmus starého typu, ako ho poznáme z prác Williama Jamesa alebo Johna Deweyho — dnešný pragmatizmus je presiaknutý logicko-epistemologickými analýzami jazyka, ktoré naznačujú, k akým veľkým zmenám došlo od smrti Deweyho v r. 1952. V tejto dobe začali prejavovať značný vplyv na americkú filozofiu pozitivisti, ktorí emigrovali do USA v období pred druhou svetovou vojnou. Carnap z Chicaga (neskôr z Los Angeles), Reichenbach z Kalifornskej univerzity, Philip Frank z Bostonu, Hempel z Princetону — títo a ďalší známi filozofi z Viedenského krúžku alebo Berlínskej školy empirickej filozofie zanechali silnú stopu na orientácii a metodológii novej povojnovej generácie, najmä keď im v tom pomáhali hosťujúce kapacity typu Bertranda Russela, ako aj kalifornský usadlík — vynikajúci poľský logik Alfred Tarski. Bolo to obdobie optimistického rozmachu súčasnej formálnej logiky a metodológie vedy, ku ktorému značne dopomohol zrod počítačov a kybernetiky, ako aj už existujúce tradície samotnej americkej logiky, počnúc od geniálneho Charles S. Peirca až po známych filozofov z Harvardu, Clarenca I. Lewisa a Wilarda V. Quina. Iróniou osudu bolo, že to bol práve Quine, priateľ a v istom zmysle spolupracovník Carnapa, ktorý uštedril ranu programu logického pozitivizmu svojím dnes už klasickým článkom *Two Dogmas of Empiricism* (*Dve dogmy empiricizmu*) [1951]. V tomto článku Quine nahliadol dva základné princípy logického empiricizmu: 1. ostré delenie analytických a syntetických viet a 2. redukovateľnosť významuplných tvrdení pomocou logických konštrukcií na jednoduché danosti bezprostrednej skúsenosti. Ako sa sám vyslovil, zavrhnutie týchto princípov vedie na jednej strane k rozmazaniu predpokladaných hraníc medzi špekulatívnou metafyzikou a prírodnými vedami, na druhej strane k posunu smerom k pragmatizmu [2, s. 20]. Ku Quinovej kritike sa pripojili aj iní, napr. Wilfrid Sellars, útočiaci na tzv. mýtus danosti („the Myth of the Given“)<sup>2</sup> a nepriamo aj „revolucionári“ v oblasti histórie a filozofie vedy, ktorí boli ovplyvnení neskorým Wittgensteinom a oxfordskou analýzou prirodzeného jazyka.<sup>3</sup> Títo „revolucionári“ — Thomas S. Kuhn, Norwood Russell Han-

<sup>1</sup> Priznal to okrem iných Richard J. Bernstein, vo svojom prezidentskom prejave na osemdesiatom štvrtom výročnom zasadnutí Americkej filozofickej asociácie (Východná sekcia), Washington, D. C., 29. dec. 1988. Prejav vyšiel pod názvom *Pragmatism, Pluralism and the Healing of Wounds* [1, s. 5–18].

<sup>2</sup> Veľmi podrobne o tomto písal Richard Rorty vo svojej práci *Philosophy and the Mirror of Nature* [pozri 3].

<sup>3</sup> Wittgensteinov vplyv v USA bol podstatne slabší ako vo Veľkej Británii. Centrom amerických Wittgensteinovcov bola Cornellova univerzita v strede štátu New York na čele s Normanom Malcolmom.

son, Paul Feyerabend atď. — narušili štandardné systematické poňatie dejín vedy a filozofie vedy a nahradili ho historizujúcou, temer hegelovskou alebo snád' akoby marxistickou koncepciou revolučných skokov, motivovaných krízovou situáciou vo vedách, najmä v najvyvinutejšej prírodnej vede — v matematickej fyzike (pozri 4; 5).

Ukázalo sa však, že metódy a plody logických a lingvistických analýz boli natoľko silne zakorenené v povojnovej americkej filozofii, že demisia logického pozitivizmu či empiricizmu nevedla k očakávanému poklesu tzv. *analytickej filozofie*. Práve naopak, väčšina významných filozofických centier prijala práve túto filozofiu, a to do takej miery, že asi v polovici sedemdesiatych rokov zástancovia iných filozofických orientácií vypovedali vojnu „analytikom“ v mene spravodlivej pluralistickej reprezentácie smerov spadajúcich pod tradičnú hlavičku „kontinentálnej filozofie“. Medzi tieto smery patrí existencializmus, fenomenológia, novotomizmus, neomarxizmus, filozofia procesu v štýle A. N. Whiteheada alebo Ch. Hartshorna a mnohé iné. Politicky sa tento boj prejavil v snahe zmeniť vedenie a program zasadaní Americkej filozofickej asociácie, ktorá má dnes asi 8 000 členov. Treba povedať, že v osemdesiatych rokoch zaznamenali „pluralisti“ pozoruhodné víťazstvá. Pozície „analytikov“ sú však neustále silné, najmä preto, že si držia kľúčové miesta na mnohých čelných pracoviskách, napr. na Harvarde, v Pittsburgu alebo na Kalifornskej univerzite v Los Angeles. Snaha po precíznosti a demonštrovaná virtuozita logickej argumentácie, napr. v prípade princetonského génia Saula Kripkeho, dáva „analytikom“ značnú autoritu. Okrem toho si analytici filozofii podstatne rozšírili okruh záujmov — od metafyziky (toto slovo už dávno prestalo byť nadávkou) a etiky až po filozofiu náboženstva a filozofiu dejín. Vo všetkých týchto oblastiach je snaha používať pojmový aparát a technicky prepracované metódy v rozličných systémoch logiky a lingvistickej analýzy, či už sú to modálne logiky<sup>4</sup>, transformačné gramatiky v štýle N. Chomského alebo J. Fodora, logické analýzy prirodzeného jazyka, pochádzajúce od Richarda Montagua alebo dodnes veľmi oslavovaného Donalda Davidsona<sup>5</sup>. Táto náročná snaha po precíznosti si samozrejme vyžaduje ostré zameranie pozornosti na detaily, použitie metódy, ktorú popredný americký analytický filozof Nelson Goodman nazval „mikroskopickou“ (9, s. XVII). Vynára sa problém, či sa takouto „mikroskopickou“ metódou dajú zvládnuť tradične synoptické úlohy filozofie, ako im čelili veľkí myslitelia minulosti, od Platóna až po Hegela. Americká filozofia vlastne nikdy nespľodila veľkých systémotvorcov, azda s výnimkou anglického matematika Alfreda N. Whiteheada, ktorý ako šesťdesiattriroč-

<sup>4</sup> Priekopníkom týchto logík bol Clarence I. Lewis (1883—1964). Významnú úlohu zohrali princetonskí filozofi Saul Kripke, David Lewis a iní.

<sup>5</sup> Vybrané články z diela tragicky zosnulého Richarda Montagua vydal R. H. Thomason (6; pozri aj 7; 8).

ný prijal významné miesto na Harvarde a publikoval potom okrem iných prác svoje monumentálne dielo *Process and Reality* (1929). Pragmatisti veľké systémy netvorili, čo platí aj o zakladateľovi celého tohto hnutia — veľkom logikovi a špekulatívnom metafyzikovi Charlesovi S. Peirceovi, ktorý zanechal neobyčajne bohaté dielo, pozostávajúce z veľkej časti z mozaiky útržkov a denníkových záznamov.<sup>6</sup> Je pochopiteľné, že učené komentári životného diela Peirca, W. Jamesa alebo J. Deweyho sa snažia rekonštruovať systémy týchto všeobecne uznávaných veľkých postáv amerických filozofických dejín, vniesť do nich kohezívnú skĺbenosť. Pravda, aj keď nemožno nájsť systém v tradičnom slova zmysle v diele, povedzme, Johna Deweyho, možno v ňom objaviť široký záber — od psychológie, politickej vedy, pedagogiky až po logiku a estetiku. Takýto záber už u súčasných analytických filozofov neexistuje, aspoň nie u jednej osoby. Je to pravdepodobne výsledok vedomej či nevedomej deľby práce, ktorá umožnila napr. Quinovi venovať sa logike, epistemológii, filozofii jazyka, ontológii a ponechať bokom otázky etiky, estetiky, politickej filozofie alebo filozofie náboženstva. Quine však dobre vedel, že sa týmito otázkam venujú iní jeho kolegovia, napr. John Rawls, ktorý vydal v r. 1971 bestseller v oblasti morálnej a politickej filozofie pod názvom *A Theory of Justice* (*Teória spravodlivosti*), alebo Princetonom odchovaný Robert Nozick, ktorý vydal podobný bestseller v r. 1974, *Anarchy, State and Utopia* (pozri 11; 12). Bolo by, pravda, naivné predstavovať si túto deľbu práce ako dokonale harmonickú spoluprácu medzi altruistickými mysliteľmi, ktorí uznávajú akúsi centrálnu autoritu a riadia sa dopredu prijatými plánmi výskumu. Takéto predstavy sú ďaleko od skutočnosti, v ktorej vládnu často nemilosrdné konflikty a boje, nielen medzi „analytikmi“ a „pluralistami“ — ako sa dve základné orientácie zvykli polooficiálne nazývať —, ale aj medzi rozličnými osobnosťami a centrami v rámci analytického hnutia. V tomto procese prirodzeného výberu rozhoduje nielen talent, ale — tak ako v iných oblastiach ľudskej aktivity — pozície v rámci mocenskej štruktúry. Ako by sa dalo očakávať, vonkajšie faktory hrajú v týchto zápoleniach dôležitú úlohu, ako napr. v polovici sedemdesiatych rokov, keď sa v dôsledku rozpočtových škrtov na mnohých univerzitách rapídne znížili reálne možnosti pre nájdenie zamestnania ako učiteľa filozofie. Zostrená konkurencia poskytla dobrú pôdu pre aplikáciu hesla „Publish or perish!“, teda „Publikuj alebo sa strať!“ — s negatívnymi, ale aj s pozitívnymi dôsledkami pokiaľ ide o kvalitu filozofickej produkcie.

Treba vyzdvihnúť obvykle vysokú úroveň rétorických schopností, podporovanú typicky americkou neškrobenou neformálnosťou a zmyslom

<sup>6</sup> Peircove zobraňé diela sa dnes vydávajú v chronologickom poradí ich vzniku. Inak existuje 8 dielov jeho *Collected Papers*, redigovaných Ch. Hartshornom, P. Weissom a A. W. Burāsom a vytlačených v Harvard University Press medzi r. 1931 a 1958 (pozri tiež 10).

pre humor. S tým však súvisí aj badateľná tendencia utiekať sa k prostriedkom sofistickej argumentácie s cieľom nie dopátrať sa pravdy, ale vyhrať za každú cenu. Je zaujímavé, že v historickom spore medzi Sokratom a sofistami je americký filozof alebo literát často naklonený sofistickému *relativizmu* pravdy a hodnôt. Túto náklonnosť prejavovali už pragmatisti, ktorí si obľúbili Protagorovo tvrdenie, že človek je mierou všetkých vecí. Podobné prosofistické stanovisko zaujal napr. Robert Pirsig, autor bestselleru *Zen and the Art of the Motorcycle Maintenance* (*Zen a umenie údržby motocyklu*), ktorý sa číta ako dejiny starovekej filozofie. Do tretice, známy novinár, filozofický amatér I. F. Stone uverejnil nedávno, pred svojou smrťou, knihu odsudzujúcu Sokrata ako politického reakcionára, ktorý dostal, čo si zaslúžil. Táto exkurzia mimo rámec akademickej filozofie naznačuje známy fakt, že filozoficky relevantné aktivity presahujú rámec organizovanej, akademicky odborenej činnosti.<sup>7</sup>

Vráťme sa však k situácii v súčasnej americkej akademickej filozofii! Možno si kľásť otázku, do akej miery žije táto filozofia zo svojich vlastných zdrojov a do akej miery zo zdrojov iných kultúr. Táto otázka sa vzťahuje tak na približne 250 ročnú históriu tejto filozofie, ako aj na jej dnešný stav. Na začiatku, v koloniálnej Amerike sa prejavoval silný vplyv kalvínskeho, puritánskeho náboženstva. Najvýznamnejší mysliteľ tejto tradície, kazateľ Jonathan Edwards (1703—1758), bol však silne ovplyvnený Johnom Lockom, ktorého filozofia stvárňovala aj myslenie osobností zakladateľov Spojených štátov, akými boli Thomas Jefferson, James Madison, Alexander Hamilton a ďalší. Prenikali sem aj vplyvy francúzskych osvietenecov 18. storočia. V 19. storočí bol novoanglický transcendentalizmus Ralpha W. Emersona (1803—1882) a Henryho D. Thoreaua (1817—1862) silne poznačený romantickými, idealistickými prvkami s nádychom panteizmu. Čelné postavy klasickej fázy americkej filozofie — Charles Sanders Peirce (1839—1914), William James (1842—1910), Josiah Royce (1855—1916), absolútny idealista), John Dewey (1859—1952), Alfred North Whitehead (1862—1947)<sup>8</sup> — dýchali hegelovský vzduch, hoci každý z nich v inej miere. Ďalší zdroj, s ktorým sa často borili, bola Darwinova teória evolúcie. John Dewey, ktorý sa zhodou okolností narodil v roku publikovania Darwinovho veľdiela *On the Origin of Species* (1859) (*O pôvode druhov*), sa napr. v r. 1904 habilitoval na Kolumbijskej univerzite v New Yorku prácou o vplyve Darwinizmu na filozofiu. Okrem toho poprední filozofi, ako napr. W. James, radi chodili na študijné pobyty do Európy, najmä do

<sup>7</sup> Významná spisovateľka Ayn Randová (ruského pôvodu), ktorá hlásala filozofiu slobodného podnikania a egoizmu, ako aj filozof-amatér, robotník z lodeníc Eric Hoffer môžu byť v tomto smere príkladom.

<sup>8</sup> Veľmi dobrá práca Johna E. Smitha z dejín americkej filozofie (pozri 13) sa plne sústreďuje na týchto 5 klasických postáv: Peirce, James, Royce, Dewey, Whitehead.



Francúzska a Nemecka. To nemohlo neovplyvniť ich vlastné dielo. Ako som už spomenul na začiatku, logickí pozitivistí orientovali americkú filozofiu na logickú analýzu jazyka vedy, ale mali už amerických predchodcov, napr. v bridgmanovskom operacionalizme alebo i vo Watsonovom behaviorizme.<sup>9</sup> Okrem toho, medzi utečencami pred nacizmom sa našli nielen logickí pozitivistí, ale aj neomarxovsky a freudovsky zameraní predstavitelia Frankfurtskej školy, fenomenológovia, politickí filozofi typu Hanny Arendtovej a Lea Straussa, atď., atď. Z týchto zdrojov zasa čerpajú neanalytickí filozofi, ktorí sa grupujú pod zástavou pluralizmu. Súčasnou potravou pre tento druh filozofovania je *hermeneutika* v štýle Jürgena Habermasa alebo Hansa-Georga Gadamera, *dekonštruktivizmus* Jacquesa Derridu či Foucaultova ideológia moci.<sup>10</sup> Inak je zaujímavé, koľko pozornosti sa dnes venuje dejinám filozofie. Na overenie tohto trendu stačí si pozrieť programy zasadnutí Americkej filozofickej asociácie, ktorá sa delí na tri zemepisné zóny: Východnú, Centrálnu a Pacifickú. Pre ilustráciu, na poslednom decembrovom zasadnutí Východnej sekcie v Atlante v štáte Georgia boli organizované sympóziá o Platónovi, Aristotelovi, stoicizme, Tomášovi Akvinskom, Leibnizovi, Hegelovi, Fregem, Carnapovi a Wittgensteinovi, ako aj zasadnutia filozofických spoločností neoplatonizmu, Berkeleyho, Huma, Kanta, Kierkegaarda, Nietzscheho, Jaspersa, Santayanu, Russella, G. E. Moora, atď.

Po týchto všeobecných informáciách by som sa teraz rád vrátil k môjmu počiatočnému návrhu považovať za základný trend dnešnej americkej filozofie *novopragmatizmus*. V zaujímavej štúdii Cornella Westa na záver zborníka nazvaného *Post-Analytic Philosophy* autor tvrdí, že význačnou charakteristikou rozličných filozofických pozícií Quina, Goodmana a Sellarsa bola ich zámerná podobnosť („elective affinity“) s pohľadmi amerických pragmatistov (14, s. 261). Ďalej tvrdí, že ich vedomé či nevedomé znovuoživenie aspektov amerického pragmatizmu otvorilo nové cesty v súčasnej filozofii. Filozof Richard Rorty, ktorý vyšiel z reflexií nad dielom práve spomínaných troch filozofov, je označený vo Westovej štúdii priamo ako novopragmatista. Rorty je sám osebe veľmi zaujímavý prípad. Pred rokmi rezignoval z vysokej pozície profesora filozofie na Princetonskej univerzite a prijal miesto význačného profesora na univerzite vo Virgínii na katedre angličtiny, pretože nevidel budúcnosť rozvíjania filozofie na akademickej katedre

<sup>9</sup> P. Bridgman predložil svoj operacionalizmus v práci *The Logic of Modern Physics* (1927). J. B. Watson „zaviedol“ behaviorizmus v r. 1914. Známy behaviorista B. F. Skinner, Quinov kolega z Harvardu, vtlačil silnú behavioristickú pečat americkej psychológii ako takej.

<sup>10</sup> Preklady diel Habermasa, Gadamera, Foucaulta a Derridu sa začali objavovať na počiatku sedemdesiatych rokov a stále sa v nich pokračuje. Títo filozofi často hosťovali v USA a mohli tak priamo ovplyvniť americkú filozofickú obec.

filozofie. A to potom, čo bol prezidentom Východnej sekcie Americkej filozofickej asociácie! V r. 1979 Rorty vydal veľmi vplyvnú a diskutovanú knihu *Philosophy and the Mirror of Nature (Filozofia a zrkadlo prírody)*, v ktorej pripisuje zásluhy podľa neho trom najvýznamnejším filozofom nášho storočia: Wittgensteinovi, Heideggerovi a Deweymu za to, že nás priviedli do obdobia „revolučnej filozofie“ (v zmysle Thomasa Kuhna) podmíňovaním prevažujúcich karteziánskych a kantovských paradigiem a rozvíjaním nových koncepcií vo filozofii (3, s. 5; 14, s. 262). Podľa Rortyho nás dielo týchto troch filozofov terapeuticky oslobodilo od epistemológie hľadajúcej reprezentáciu vonkajšej reality cez pevné základy karteziánskej istoty — tento pohľad sa nazýva „*anti-foundationalism*“. Rorty definuje „analytickú“ filozofiu ako jeden z variantov kantovskej filozofie, hľadajúci „základy poznania“ cez lingvistickú reprezentáciu, ktorá by bola platná permanentne, nezávisle od stupňa historického vývoja. Z tejto definície sa potom vymyká Quine, Sellars i neskorý Wittgenstein, keďže tieto filozofie vidia vraj pravdu nie ako „vernú reprezentáciu“ skutočnosti, ale skôr — v holisticko-kontextuálnom poňatí — ako to, „v čo je pre nás lepšie veriť“ („what it is better for us to believe“), použijúc výrok Williama Jamesa. Šokujúci účinok takéhoto tvrdenia sa zmierni pri čítaní napríklad tzv. *anti-realistických* kníh a článkov Hilaryho Putnama, význačného harvardského filozofa, ktorý sa snaží osvetliť, čo spomínaný Jamesov výrok znamená v koncepcii stavanej na Deweyho pojme tzv. „zdôvodnenej tvrditeľnosti“ („warranted assertibility“). Putnam bojuje proti námitkam, že takáto koncepcia je iracionálna, totálne relativistická, že v nej „všetko ide“ („anything goes“, ako hovorí titul slávneho muzikálu). Argumenty proti realistickej, korešpondenčnej teórii sú mu však jasné: aby sme mohli korešpondenciu medzi výrokom a jemu relevantnou skutočnosťou posúdiť, museli by sme už tú skutočnosť dokonale poznať. Putnam v kantovskom duchu tvrdí, že tú skutočnosť poznáme potiaľ, pokiaľ siaha naša teória alebo konceptuálny rámec — naša pravda o tejto skutočnosti je teda relativizovaná vzhľadom k danej teórii, čiže je závislá na teórii.<sup>11</sup> Sme teda v tej istej situácii, ako keby sme posudzovali vernosť rozličných portrétov tej istej osoby bez toho, že by sme tú osobu niekedy videli. Napriek tomu Putnamove závery nevedú ku skeptickému nihilizmu: k poznaniu skutočnosti sa približujeme dá sa povedať asymptoticky, prostredníctvom lepších a lepších vedeckých a iných teórií, ako to idealizovane videl už zakladateľ pragmatizmu, Ch. S. Peirce.

Dôraz na „zdôvodnenú tvrditeľnosť“ („warranted assertibility“) namiesto klasického pojmu pravdy ako odrazu alebo zrkadla skutočnosti orientoval značnú časť amerických filozofov na skúmanie otázok *pravdepodobnosti*, indukcie, štatistiky a rozhodovania. V tomto smere sa križuje

<sup>11</sup> Putnam používa termín „theory-dependent“. Z jeho mnohých prác možno vy-zdvihnúť (15; 16).

spomínané dedičstvo Deweyho so záujmami logických pozitivistov v ich neskoršej fáze. Ako je známe, H. Reichenbach, C. G. Hempel, R. Carnap, a ďalší venovali týmto otázkam veľkú pozornosť, podobne ako aj význačný americký filozof vedy Ernest Nagel, rodák z Nového Mesta nad Váhom. Aj dnes sa mnohí súčasní filozofi (napr. Isaac Levi, Henry Kyburg, atď.) plne sústreďujú na tieto, často veľmi technické, problémy, a to až do tej miery, že sa stávajú jednostrannými špecialistami, vzdalujúcimi sa čoraz viac od tradičného ideálu všestranného, syntetizujúceho filozofa. Treba azda úlohu filozofa definovať úplne po novom?

Ďalšia vlastnosť teórií, najmä vedeckých, ktorú novopragmatisti vyzdvihujú, je *omylnosť* („fallibility“), ale aj s tým spojená *korigovateľnosť* („corrigibility“). Tieto termíny zaviedol Peirce v období medzi r. 1896 a 1899 (pozri 10, s. 4, 58—59, 356—358; 17, s. 21). Termín „*fallibilism*“ zaviedol Peirce na označenie svojej koncepcie, podľa ktorej si nemôžeme nijakým spôsobom nárokovať dosiahnutie úplnej istoty alebo exaktnosti, pokiaľ ide o fakty. Dávno pred Popperom zdôraznil Peirce význam možnosti falzifikácie hypotéz a teórií, napriek tomu, že je všeobecne uznávaný ako otec princípu verifikovateľnosti. Idea, že i fakty bezprostrednej skúsenosti sú korigovateľné a nie absolútne isté, je príťažlivá pre mnohých súčasných filozofov: napr. Nelson Goodman, odvolávajúc sa na Hansenov výrok, že fakty sú zafažené (preniknuté) teóriou („theory-laden“), prichádza s aforizmom, podľa ktorého „fakty sú malé teórie a pravdivé teórie sú veľké fakty“ (pozri 18; 19). S korigovateľnosťou teórií súvisí potom aj korigovateľnosť faktov. Takéto pozície predpokladajú historizujúci, evolučný pohľad na ľudské poznanie ako také, a obzvlášť na vedecké poznanie. Dôležitosť hľadania kritérií pre vyššie stupne pravdepodobnosti či potvrditeľnosti hypotéz, tvrdení alebo vedeckých zákonov je potom očividná. Samozrejme, takisto očividné je potom tiež s tým spojené nebezpečenstvo *relativizmu*. Deweyovská pragmatistická tradícia sa však takéhoto obvinenia tak ľahko nezľakne: tým, že naše teórie sú neustále konfrontované s individuálnou či spoločenskou praxou, sú touto praxou korigovateľné, takže môžeme rozhodnúť, ktoré sú lepšie a ktoré horšie. Pravda, takéto rozhodovanie sa zakladá na hodnoteniach, ktoré predpokladajú, často nekriticky, temer všemohúcnosť — v konečných dôsledkoch spoločenskej praxe. Nečíha tu nebezpečenie bludného kruhu?

Neprekvapuje, že novopragmatisti venujú veľa pozornosti filozofii ľudského činu, akcie či aktivity, vrátane aktivity lingvistickej. V tomto smere veľkú úlohu zohral psychologický *behaviorizmus* J. B. Watsona a B. F. Skinnera a možno ešte viac *lingvistický behaviorizmus* Quina a iných. Vo svojej najnovšej knižke Quine tvrdí, že zatiaľ čo v psychológii človek môže, ale nemusí byť behavioristom, v lingvistike niet výberu, keďže každý z nás sa naučil jazyk pozorovaním verbálneho správania sa iných a „v lingvistickom význame niet ničoho okrem toho, čo možno vyfaziť zo zjavného („overt“) správania sa v pozorovateľných



okolnostiach“ (17, s. 37—38). Ktokoľvek sleduje Quinov vývoj od jeho majstrovského diela *Word and Object* (pozri 20) až podnes, musí oceniť Quinovú dôslednosť v hlásaní holistického, lingvistického behaviorizmu.<sup>12</sup> Neznamená to, samozrejme, že Quinov postoj zdieľajú všetci filozofi jazyka a myslenia, zaoberajúci sa napr. rečovými aktmi („speech acts“). Nie všetci tiež uprednostňujú štúdium ľudskej činnosti cez prizmu jazykovej analýzy. Napríklad v sedemdesiatych rokoch analytický filozof Alvin I. Goldman prispel k bohatej diskusii o ľudskej činnosti knižkou *Teória ľudskeho činu*, v ktorej obhajoval kauzálny model ľudskej činnosti s dôrazom na kľúčovú úlohu želania a viery, presvedčenia („wants and beliefs“) (22, s. 222). Ale aj v takýchto prácach je badateľná istá jazyková perspektíva — povedzme v duchu filozofie prirodzeného jazyka Donalda Davidsona.

Iná orientácia prevláda v oblasti diskutovania takých spoločensky páľčivých otázok, ako sú umelé prerušenie tehotenstva, „krásna smrť“ (eutanázia) alebo trest smrti. Otázky lekárskej etiky, ale aj právnej a obchodnej etiky prispievajú k najrušnejším debatám nielen vo filozofických kruhoch, ale aj v širokej verejnosti. Prejavuje sa to aj na finančnej podpore týchto snažení, vrátane poskytovania učiteľských a výskumných miest. Objavujú sa aj výchovné televízne programy, napr. úspešná séria diskusií za okrúhlym stolom pod názvom *Etika v Amerike*. Za prítomnosti popredných činiteľov z oblasti politického života, práva, novinárstva, medicíny, atď. sa tu diskutovalo o veľmi aktuálnych a často veľmi sporných otázkach dodržiavania a porušovania mravných zásad a noriem.

Vráťme sa však k základným otázkam súčasnej americkej filozofie! Kam speje táto mnohotvárná filozofia a aký má spoločenský dopad? Keďže v Spojených štátoch je viac ako tritisíc vysokých škôl, o budúcnosť filozofie ako učebného odboru sa asi netreba obávať, aj keď počet učiteľov filozofie a povedzme aj doktorských programov do značnej miery závisí od ekonomickej situácie a často aj od rozličných politických hier. Tradične silné a dobre fundované univerzity — či už z federálnych, štátnych alebo súkromných zdrojov — si vedia získať a udržať kvalitných profesorov a výskumných pracovníkov a obvykle udávajú tón. Inšpirácia vychádza obyčajne zvnútra, z problémov nadhodených poprednými filozofmi a filozofickými školami — na najvyššej úrovni i na nižších úrovniach. Samozrejme, žiadna filozofia neexistuje vo vákuu — izoláciou od spoločenského diania sa nevyhnutne dostane do slepej uličky. Hrozí toto nebezpečenstvo dnešnej americkej filozofii? Aj keď možno kritizovať značnú dávku sofistickej samoučelnej polemickej argumentácie, nesúhlasím s prorokmi zániku, ktorí v súčasnom vývoji nevidia nič dobrého a ešte menej dobrého, pokiaľ ide o budúcnosť.

<sup>12</sup> Zborník kritických štúdií k tomuto dielu vyšiel v r. 1975. Redigoval ho D. Davidson a J. Hintikka (pozri 21).

Americká filozofia má veľmi silnú dynamiku a životaschopnosť, danú aj veľkým počtom intelektuálnych centier: napr. aj keby Boston upadal (nič tomu nenasvedčuje!), Berkeley v Kalifornii môže výjsť s novou iniciatívou, ktorá môže oživiť celú americkú filozofiu, atď., atď. A dnes už neplatí starý žart, podľa ktorého „filozofické idey európskeho pôvodu prídu do Ameriky až po svojej smrti“ (13, s. VI).

Azda bude vhodné zakončiť túto štúdiu citátom z úvodu Petra Cawsa k zborníku o americkej filozofii, ktorý vyšiel pri príležitosti osláv dvojstoročnice existencie USA v r. 1976. Peter Caws v ňom spomína Johna Locka a tvrdí: „Ak Locke mohol povedať, že na začiatku bol celý svet Amerikou, je pravdou, že sa našli aj takí, ktorí temne prorokovali, že aj na konci sa celý svet stane jednou Amerikou: amerikanizovaný, zaplavený americkou masovou kultúrou a americkou technológiou. Ale je možné, že v tomto smere ... bola Amerika — a to náhodne — iba o pár krokov vpred na ceste, ktorú mal zvyšok sveta skôr či neskôr nasledovať; v každom prípade, na ceste, ktorej koniec ešte nevidíme a smer ktorej možno zmeniť racionálnym konaním ...“ (23, s. 7). Myslím si, že sú to slová pádne a hodné vážnej reflexie.

#### LITERATÚRA

1. BERNSTEIN, R. J.: Pragmatism, Pluralism and the Healing of Wounds. Proceedings of the APA. Vol. 63, no. 3.
2. From a Logical of View. New York, Harper and Row 1963.
3. RORTY, R.: Philosophy and the Mirror of Nature. Princeton, NY, Princeton University Press 1979.
4. KUHN, T. S.: The Structure of Scientific Revolutions. 2. rozšírené vyd., Chicago, IL, The University of Chicago Press 1970 (pôvodné vydanie r. 1962).
5. HANSON, N. R.: Patterns of Discovery: An Inquiry into the Conceptual Foundations of Science. Cambridge University Press 1958.
6. Formal Philosophy. Vyd. R. H. Thomason. New Haven—London, Yale University Press 1974.
7. DAVIDSON, D.: Essays on Actions and Events. Oxford, Clarendon Press 1980.
8. DAVIDSON, D.: Inquiries into Truth and Interpretation. Oxford—New York, Oxford University Press 1984.
9. GOODMAN, N.: The Structure of Appearance. Indianapolis, The Bobbs-Merrill 1966.
10. Philosophical Writings of Peirce. Vybral a redigoval J. Buchler, New York, Dover Publ., 1955.
11. RAWLS, J.: A Theory of Justice. Cambridge, MA, The Belknap Press of Harvard University Press 1971.
12. NOZICK, R.: Anarchy, State and Utopia. New York, Basic Books 1974
13. SMITH, J. E.: The Spirit of American Philosophy. Albany, NY, Suny Press 1983.
14. Post-Analytic Philosophy. Red. John Rajchman a Cornell West. New York, Columbia Univ. Press 1985.
15. PUTNAM, H.: Meaning and the Moral Sciences. London—Boston, Routledge and Kegan Paul 1978.

16. PUTNAM, H.: Realism and Reason, Philosophical Papers. Vol. 3, Cambridge Univ. Press 1983.
17. QUINE, W. V.: Pursuit of Truth. Cambridge, Harvard Univ. Press 1990.
18. GOODMAN, N.: Ways of Worldmaking. Indianapolis. Hackett Publ. Comp. 1978.
19. HANSON, N. R.: Patterns of Discovery. (1958).
20. QUINE, W. V.: Word and Object. Cambridge, MIT Press 1960.
21. Words and Objections. Dordrecht, Reidel 1975.
22. GOLDMAN, A. I.: A Theory of Human Action. Princeton, Princeton Univ. Press 1976.
23. Two Centuries of Philosophy in America. Red. Peter Caws. Totowa, Rowman a Littlefield 1980.